

AINO-KAISA KOISTINEN

Bionic Womanista Jessica Jonesiin – Spekulatiivisen fiktion toimintasankarittaret ja representaation politiikka

Arkirealismiin ylittävä spekulatiivinen fiktio on viime vuosina vallannut alaa mediassa ja etenkin pohjoisamerikkalaisissa televisiosarjoissa, joissa seikkailee muiden muassa vampyyreja, ihmissusia, zombeja, avaruusolentoja ja koneihmisiä. Spekulatiiviset sarjat kuuluvat usein seikkailu- ja toimintagenreen ja tarjoavat vilttejä taisteluita sekä tietenkin fantastisia sankareita. Lajityyppi on jo vuosikymmeniä avannut ovia useille toiminnallisille naissankareille, jotka ovat auttaneet kuvittelemaan naiseutta uudella tavalla ja ottaneet osaa naisten yhteiskunnallisen roolin muutokseen.

Fiktiossa kuvitellut tarinat, henkilöhahmot ja tapahtumat tuottavat aktiivisesti käsityksiä todellisuudestamme ja ympäröivästä maailmasta. Erityisesti spekulatiivisella fiktioilla on mahdollisuuksia haastaa arkisia tottumuksia. Termi ”spekulatiivinen fiktio” yleistyi 2000-luvulla viittaamaan fiktion, jotka olennaisesti poikkeavat arkitodellisuudesta ja johon sisältyvät esimerkiksi scifi, fantasia sekä yliluonnollinen kauhu. Leimallista spekulatiiviselle fiktiolle on myös erilaisten, meidän arkidodellisuudestamme jollain tapaa poikkeavien maailmojen rakentaminen. Tätä voidaan kutsua myös vieraannuttamiseksi.¹

Maailmojen rakentamisen avulla spekulatiivinen fiktio haastaa meitä ajattelemaan, voisiko todellisuutemme rakentua toisin. Spekulatiivisessa fiktiossa käsitelläänkin usein sukupuolta sekä sukupuolen määrittämisen rajoja². Tässä kirjoituksessa tarkastelen, miten pääosin yhdysvaltalaisen spekulatiivisen fiktion toiminnalliset naishahmot – tarkemmin sanottuna toimintasankarittaret – ovat ravistelleet naiseuden rajoja.

Spekulatiivinen fiktio on tuottanut suuren osan toiminnallisten naisten representaatioista televisiossa ja laajemminkin mediassa³. 1980- ja 1990-lukujen scifi- ja toimintaelokuvien hahmot, kuten Ellen Ripley (Sigourney Weaver, *Alien*) ja Sarah Connor (Linda Hamilton, *Terminator*), syyttivät 2000-luvulle jatkuneen toimintasankarittarien buumin. Elokuvista trendi levisi dekkareihin, televisioon, sarjakuviin ja peleihin.⁴ Juuri spekulatiivisen fiktion taipumus esittää poikkeamia todellisuudesta on suonut tilaa vaihtoehtoisissa todellisuuksissa seikkailevien toimintasankarittarien esittämiselle silloinkin, kun realistinen televisiofiktio on tarjonnut enimmäkseen kodin piirissä ja ihmishuhdekiemuroissa luovivia naishahmoja.

Elyce Rae Helfordin mukaan ennen 1960- ja 1970-lukuja naiset esitettiin televisiossa lähinnä äiteinä tai

vaimoina⁵. Näille vuosikymmenille tultaessa naisten roolit televisiossa alkoivat kuitenkin muuttua, mihin vaikutti feminismiin nousu Yhdysvalloissa; niin katsojien kuin tuottajien odotukset television naishahmoista siis muuttuivat naisten yhteiskunnallisen roolin murroksessa, mikä johti uudenlaisiin naishahmoihin myös mediassa⁶.

Tätä yhteiskunnallista murrosta, jonka osana keskiluokkainen nainen siirtyi kodin piiristä työelämään, käsiteltiin televisiossa spekulatiivisten piirteiden avulla, kuten antamalla naishahmoille erilaisia supervoimia. 1960-luvulla *I Dream of Jeannie* (1965–1970) ja *Vaimoni on noita* (*Bewitched*, 1964–1972) esittivät katsojille naishahmoja, jotka liikkuivat lähinnä kodin piirissä mutta ratkaisivat ongelmia taikuuden avulla.⁷

1970-luvun lopun sarjat, kuten *The Bionic Woman* (1976–1978) sekä sarjakuvista ja elokuvista televisioon siirtynyt *Wonder Woman* (1976–1979) sen sijaan tarjosivat katsojille jo varsinaisia toimintasankarittaria, jotka peittosivat miehet uskomattomilla voimillaan.⁸ *Bionic Woman*issa nostetaan myös jatkuvasti tapetille, kuinka sarjan päähenkilö Jaime (Lindsay Wagner) haastaa miesten ennako-oletuksia naisten ”huonommista” fyysisistä kyvyistä. Jaime on ihmisen ja koneen risteymä eli kyborgi, jonka koneosat tekevät hänestä uskomattoman voimakkaan. Samalla *Bionic Woman* haastoi myös katsojien ennako-oletuksia naisten ja miesten erilaisista ruumiinvoimista ja rooleista esittelemällä aktiivisen toimintasankarittaren, jonka arkitodellisuudesta poikkeavat piirteet mahdollistivat superkyvyt.⁹ Samalla Jaimeen henkilöahmo kiinnittyi 1970-luvulla päivänpolttaviin kysymyksiin naisten yhteiskunnallisista rooleista: Jaime oli itsenäinen, naimaton ja lapseton nainen, joka kävi töissä kodin ulkopuolella. Tällä tapaa hän edusti monella tapaa feministien tuona aikana ajamia tavoitteita.

”Fantasiamaailmoihin sijoitetut toimintasankarittaret ovat työkaluja uuden kuvittelemiseen.”

Fantasian ja todellisuuden leikkauspisteessä

Aina toimintasankarittarella itsellään ei ole koneosia tai supervoimia, vaan hän saattaa toimia fantasia-maailmassa. Varhainen esimerkki tästä on *Star Trekin* (1966–1969) tulevaisuuden maailmassa työskentelevän naishahmo, Uhura (Nichelle Nicholls). Vaikka Uhura ei ollut Bionic Womanin kaltainen toimintasankaritar, hän raivasi tietä television myöhemmille toimintasankarittarille. Afroamerikkalaisen Uhuran hahmolla ha-luttiin lisäksi viestiä, että *Star Trekin* maailmassa sukupuolten välinen epätasa-arvo ja rasismi olivat historiaa – näin sarja haastoi kuvittelemaan tasa-arvoisempaa tulevaisuutta.¹⁰

Kaikki eivät ole fantasiamaailmoissa toimivien sankarittarien esiinmarssista yhtä vakuuttuneita. Esimerkiksi Sherrie A. Inness on kritisoinut toimintasankarittarien sijoittamista fantasiamaailmoihin eleenä, joka tekee heistä ikään kuin turvallisempia hahmoja.¹¹ Tällaisessa tulkintamallissa toimintasankaritar näyttäytyy kaukaisena fantasiana, eikä naisen valta tai voimakkuus näin ollen vaikuta todellisuudessamme mahdolliselta. Toisin sanoen toimintasankarittaret tulevat viestineeksi katsojille, että heidän edustamansa naistoimijuus on mahdollista vain fantasiamaailmoissa, ei meidän maailmassamme. Esimerkiksi *Bionic Womanin* päähenkilö viestii, että vain arkitodellisuudessa mahdottoman teknologian avulla paranneltu nainen voi kyvyissään yltää miesten tasolle tai päihittää heidät, mikä vesittää sarjan feminististä tulkintaa.

Väitän kuitenkin, ettei spekulatiiviseen maailmaan sijoittuminen tee naissankareista, tai muistakaan spekulatiivisen fiktion hahmoista tai teemoista, yhtään vähemmän merkityksellisiä. Spekulatiivisen fiktion tarinoiden sijoittuminen meille vieraisiin maailmoihin saattaa tehdä lajityypistä ikään kuin turvallisemman välineen käsitellä vaikeiksi koettuja kulttuurisia ilmiöitä:

yhteiskuntakritiikki voidaan esittää allegorisesti ja esimerkiksi naisten ja miesten valta-asemia voidaan purkaa fantastisten henkilöahmojen, kuten voimakkaiden naiskyborgien, avulla. Toisin sanoen tällaiset kuvitelmat on helpompi hyväksyä spekulatiivisen fiktion piirissä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että nämä tarinat olisivat sisällöltään lopulta sen ”turvallisempia” kuin mikään mukaan fiktio.

Sen sijaan spekulatiivisessa fiktiossa on usein pystytty leikittelemään vaikkapa sukupuolirooleilla vapaammin kuin niin kutsutuissa realistisemmissa lajityypeissä. Ei olekaan olennaista, ovatko fiktiiviset henkilöahmot realistisia vai fantastisia, vaan tärkeää on esimerkiksi se, millaisia fantasioita ja identiteetin rakennusaineita fiktio suo. Kokonainen sukupolvi nuoria kasvavia ihmisiä saikin *Bionic Womanissa* ihanteellisen esimerkin voimakkaasta ja kykenevästä naishahmosta, minkä merkitystä ei tule vähätellä.¹² Representaatiot eivät vain heijastele maailmaa, vaan aktiivisesti tuottavat sitä.¹³ Etenkin spekulatiivisen fiktion kuvitelmat tuottavat uusia ymmärryksiä ja fantasioita maailmastamme ja arkitodellisuudestamme. Voiko esimerkiksi teknologinen kehitys muuttaa käsityksiämme miesten ja naisten fyysisistä kyvyistä tai sukupuolista laajemmin? Fantasiamaailmoihin sijoitetut toimintasankarittaret ovatkin työkaluja uuden kuvittelemiseen¹⁴.

Bionic Womanin ja Ihmenaisen jälkeen super- ja toimintasankarittarista on etenkin 1990-luvulta alkaen tullut spekulatiivisen television arkipäivää. Tästä esimerkkinä mainittakoon sarjat *Buffy, vampyyrintappaja* (*Buffy the Vampire Slayer*, 1997–2003), *Xena* (1995–2003), *Babylon 5* (1993–1998), *Star Trek: Voyager* (1995–2001), *Space: Above and Beyond* (1995–1996), yhdysvaltalais-kanadalainen *Tähtiportti* (*Stargate SG-1*, 1997–2007) sekä australialais-yhdysvaltalainen *Farscape* (1999–2003), joissa kaikissa on toiminnallisia nais-hahmoja.¹⁵ 1990-luvun toimintasankarittaria on kui-

”*Taisteluplaneetta Galactica* osallistui sen kuvitteluun, millaisia sukupuolirooleja tulevaisuudessa voisi olla.”

tenkin kritisoitu siitä, että heidät esitetään usein korostetun erotisoituna. Helfordin mukaan vuosikymmenellä tuotettujen naissankareiden avulla tasapainoitiin sekä feminististen toiveiden että 1980-luvulla feminismin kohdistuneen vastareaktion vaatimusten välimaastossa¹⁶. Televisiossa kyllä nähtiin paljon sankarittaria, mutta heistä kertovissa tarinoissa keskityttiin ”tyttövoiman” ihannointiin, ja syvemmät tasa-arvoon liittyvät teemat jäivät vähemmälle huomiolle¹⁷.

2000-luvun tärkeimpiin toimintasankarittaria esittäneisiin spekulatiivisiin televisiosarjoihin lukeutuu *Taisteluplaneetta Galactica* (Battlestar Galactica, 2003–2009). Sarja esittää maailmaa, jossa sekä miehet että naiset työskentelevät tasa-arvoisina samoissa ammateissa. Sarjan toimintasankarittaret, erityisesti Starbuck, ottavat haltuun perinteiseen (mies)sankariin liitettyjä ominaisuuksia. Pelkän haltuunoton lisäksi he uudistavat niitä esimerkiksi tuomalla mukaan emotionaalisuutta. Samalla kyseenalaistuu olemuksellisenä pidetty jako maskuliinisuudesta ja aktiivisuudesta miehisiin ja feminiinisydestä ja passiivisuudesta naisellisina ominaisuuksina.¹⁸ Merkittävää sarjassa on myös naisten suuri määrä niin pää- kuin sivuosissa, mikä erottaa sen aiemmista spekulatiivisista televisiosarjoista, joissa toimintasankaritar oli yksittäinen poikkeus miesten joukossa. Naiset ottivat sarjassa haltuun lukuisia rooleja, joissa katsoja ei ollut tottunut heitä näkemään, ja sarja osallistui näin voimakkaasti sen kuvitteluun, millaisia sukupuolirooleja tulevaisuudessa voisi olla. Sarjan presidentti esimerkiksi on nainen, mitä sarjan tuotantomaassa Yhdysvalloissa ei vielä kukaan päästy kokemaan.

Sankaruudesta antisankaruuteen

Mitä spekulatiivisen televisioviihteen toimintasankarittarille kuuluu tänään? *Taisteluplaneetta Galactican* jälkeen

on saatu odotella scifi-televisiosarjaa, joka sisältäisi vastaavan määrän ristiriitaisia ja keskeisiä toimintasankaritarhahmoja¹⁹. Jos puhutaan laajemmin spekulatiivisesta fiktiosta eikä vain scifistä, sekä *Game of Thrones* (2013–) että kanadalainen *Orphan Black* (2013–) ovat osaltaan haastaneet *Taisteluplaneetta Galactican* tässä suhteessa. Kumpikaan sarjoista ei ole varsinaista toimintaviihdettä, mutta molemmissa on vahvoja naissankareita. Lähes kaikki *Orphan Blackin* keskeiset hahmot ovat naisia. Vaikka varsinainen toimintasankarittarien buumi on ollut jo laantumaan päin, spekulatiivisessa televisiofiktiossa toimintasankarittaret näyttävät kuitenkin voivan hyvin, mikä kertoo siitä, että näille hahmoille on edelleen tilausta katsojien joukossa.

Dean Conrad on kuitenkin väittänyt, ettei scifi-televisio ole onnistunut tuottamaan Ellen Rippleyn tai Sarah Connorin kaltaista ikonista naissankaria²⁰. Olen omassa tutkimuksessani nostanut *Taisteluplaneetta Galactican* maskuliinisia ja feminiinisiä piirteitä sekoittavan Kara ”Starbuck” Thracen (Katee Sakhoff) mahdolliseksi kandidaatiksi Rippleyn ja Sarah Connorin rinnalle (audiovisuaalisen) scifin tärkeimpien toimintasankarittarien joukkoon. Starbuckin tekee erityiseksi se, että hän on uusi versio alkuperäisessä sarjassa (1978–1979) nähdystä mieshahmosta ja osoittaa naisen voivan ottaa haltuunsa myös aiemmin miessankarille kuuluneen roolin. Lisäksi Starbuckista rakentuu sarjassa monitahoinen hahmo, joka ei ainoastaan toista aiempaa mieshahmoa, vaan tasapainoilee kiinnostavalla tavalla länsimaisen kulttuurin miehiin ja naisiin liittyvien käsitysten välillä. Häneen yhdistetään sekä maskuliinista voimaa että naiselliseksi koettua tunteellisuutta.²¹

Jos tutkain suunnataan jälleen laajemmin spekulatiiviseen fiktion, näkisin Starbuckin vastikään saaneen seuraajan Marvelin *Jessica Jonesin* (2015–) nimihenkilöstä, etsivänä toimivasta eläköityneestä super-

”Televisioviihteen naiset ovat kulkeneet pitkän matkan 1950-luvulle tyypillisistä kodinhengetärhahmoista.”

sankarista. Jessica Jonesin (Krysten Ritter) hahmossa kiinnostavaa on sen sijoittuminen antisankarihahmojen perinteeseen. Kuten Jason Mittell toteaa, televisiossa nykyään kovin suosittu antisankarit (eli moraalisesti kyseenalaisesti toimivat henkilöhahmot – kuten esimerkiksi *Housen*, 2004–2012, sekä *Breaking Badin*, 2008–2013, päähenkilöt) ovat yleensä miehiä²². Kriitikot ovatkin ylistäneet Jessica Jonesia tämän antisankaruudesta, jota ilmentää esimerkiksi hänen traumaattinen menneisyytensä ja liiallinen alkoholinkäyttönsä. Jessica ei kuitenkaan jää pelkäksi stereotyyppiseksi antisankariksi, jota määrittäisivät yksinäisyys ja traumaattinen menneisyys, vaan synkemmät puolet tasapainottuvat, kun hän oppii esimerkiksi luottamaan ystävyiden voimaan.²³

Kuvitelmien voimaa ja edustamisen politiikkaa

Spekulatiivisen fiktion toimintasankarittaret ovat siis kulkeneet 1950-luvulta tähän päivään rinnakkain sukupuoleen liitettyjen kulttuuristen käsitysten ja ennako-odotusten muutosten kanssa. Kun länsimaisten naisten yhteiskunnallinen toimijuus on voimistunut, myös odotukset median tarjoamista naiskuvista ovat muuttuneet. Samalla toimintasankarittaret ovat osallistuneet tuottamaan näitä käsityksiä naissukupuolesta ja naisten kyvyistä toimia yhteiskunnassa. Toimintasankarittaret ovatkin yhtäältä vastanneet yhteiskunnalliseen tarpeeseen mutta toisaalta myös tuottaneet uudenlaisia tarpeita ja mahdollisuuksia; ne ovat olleet osa identiteettipolitiikkaa, jossa katsojat voivat vaatia myös naisia toimintasankareiksi

ja kuvitella näiden kanssa uusia mahdollisia maailmoja ja tulevaisuuksia. Televisioviihteen naiset ovat ylipäätään kulkeneet pitkän matkan 1950-luvulle tyypillisistä kodinhengetärhahmoista. Nykyään on tavallista, että suosituissa sarjoissa nähdään paljon monitahoisia ja keskeisiä nais-hahmoja, kuten vaikkapa sarjassa *Orange Is the New Black* (2013–).

Spekulatiivisen fiktion toiminta- ja supersankarit tarjoavat kuitenkin edelleen realistisemmän fiktion rinnalle fantasioita, joiden katsoja voi voimaantua seuratessaan pahaa vastaan taistelevaa naissupersankaria tai tarkastella arkitodellisuuden ongelmia vierasta todellisuutta vasten. On totta, että spekulatiivinen fiktio on eskapistista, mutta samalla se kuitenkin kiinnittyy arkemme ilmiöihin ja haastaa meitä tarkastelemaan niitä tavoilla, joihin niin kutsuttu realistinen fiktio ei pysty²⁴.

Vaikka representaatiot voidaan yleisestikin ymmärtää uutta tuottaviksi, on spekulatiivisessa fiktiossa representaation ja uuden kuvittelun suhde aivan erityisen kiinnostava. Arkitodellisuuden rajoitteista piittaamaton spekulatiivinen fiktio näyttää meille tutun arkemme toisenlaisena ja haastaa meitä ajattelemaan, miten esimerkiksi sukupuolen voisi ymmärtää toisin. Samalla spekulatiivisen fiktion toimintasankarittaret liittyvät ymmärrykseemme tosielämän naisista ja sukupuolirooleista jokapäiväisessä elämässämme – siten ne ottavat osaa myös representaation eli esittämisen ja edustamisen politiikkaan.²⁵ Tämän takia tarvitsemme edelleen spekulatiivisen fiktion toimintasankarittaria näyttämään meille, mitä kaikkea esimerkiksi naiseus (tai ihmisuus laajemmin) voi nykykulttuurissa olla tai millaiseksi se voi tulla.

Viitteet

- 1 Ks. esim. Roine 2016, 12–17; Sisättö 2016, 9–10; Suvin 1979.
- 2 Ks. esim. Larbalestier 2002.
- 3 Representaatiolla viitataan kulttuuriseen merkityksenantoprosessiin. Susanna Paasonen mukaan representaatioita voidaan ajatella ”tapahtumana, jossa kuviin, objekteihin tai ihmisiin yhdistetään tietynlaisia merkityksiä ja samalla annetaan merkityksiä ympäröivälle maailmalle” (Paasonen 2010, 40–41). Niinpä representaatioita tutkimalla voidaan tutkia esimerkiksi sukupuolta koskevan kulttuurisen ymmärryksen rakentumista ja vaikkapa sitä, miten naissankaruuden esittäminen vaikuttaa siihen, koemmeko sankaruuden naisille sopivana.
- 4 Ks. esim. Conrad 2011; Paasonen 2004; Pakkanen 2004.
- 5 Hedford 2000, 2.
- 6 Helford 2000, 2–3; ks. myös Lucas 2009, 2; Spiegel 1991, 216, 224–229. Television ulkopuolella naissankareita on nähty jo aikaisemmin spekulatiivisissa elokuvissa, kirjallisuudessa ja sarjakuvissa, mutta myös muissa lajityypeissä, kuten vaikkapa Calamity Janesta sekä Annie Oakleysta kertovissa westernneissä (Inness 2004, 2). Täytyy myös muistaa, että vaikka spekulatiiviset piirteet usein mahdollistivat naisten toiminnallisuuden, niin myös esimerkiksi seikkailu- sekä poliisisarjoissa nähtiin toiminnallisia naisia jo 1960-luvulla. Esimerkiksi Bionic Woman kuitenkin oli oman toimintasarjansa tähti, mikä osoitti uudella tavalla, että naisetkin voivat olla toimintasankareita. (Inness 1999, 31–49.)
- 7 Helford 2000, 2–4.
- 8 Ks. myös Sama, 1–4; Lucas 2009, 135–141.
- 9 Ks. myös Koistinen 2015b.
- 10 Ks. Helford 2000, 2–3.
- 11 Inness 1999, 179.
- 12 Sama, 45–6; Sharp 2007.
- 13 Ks. myös Paasonen 2010.
- 14 Spekulatiivisen fiktion mahdollisuudesta tarjota feministisiä kuvitelmiä on kirjoittanut muun muassa Donna Haraway (esim. 1991, 149–181 ja 2011).
- 15 Vrt. Lucas 2009.
- 16 Takaisku eli ”backlash” on yhdysvaltalaisen Susan Faludin luoma käsite, jolla hän viittaa siihen kuinka Yhdysvalloissa 70-luvun edistysaskeleet saivat aikaan 80-luvulla hyökkäyksen feminismiä vastaan, ks. Faludi 1994.
- 17 Helford 2000, 5–7.
- 18 Koistinen 2015a, 159.
- 19 Sama, 166.
- 20 Conrad 2011, 89–90, 92–98.
- 21 Koistinen 2015a.
- 22 Mittell 2015, 142. Rikossarjoista löytyy sen sijaan naishahmoja, joita voisi kutsua antisankareiksi. Esimerkiksi tv-sarja *Lut-*

berissa (Iso-Britannia 2010–2015) yksi pähähmoista on herkullisen psykopaattinen antisankari Alice Morgan (Ruth Wilson). Toisaalta jo *Taisteluplaneetta Galactica*n juopottelevan ja tappelevan Starbuckin hahmossa voi nähdä antisankariuden piirteitä.

- 23 Ks. myös Bady 2015.
- 24 Eskapismista ks. esim. Jackson 1981.
- 25 Ks. esim. Rossi 2010.

Kirjallisuus

- Bady, Aaron, The Trouble with Calling Jessica Jones an ”Antihero”. *Pacific Standard* 16.12.2015.
- Conrad, Dean, Femmes Futures. One Hundred Years of Female Representation in SF Cinema. *Science Fiction Film and Television*. Vol. 4, No.1, 2011, 79–99.
- Faludi, Susan, *Takaisku – Julistamaton sota naisia vastaan* (Backlash. The Undeclared War Against American Women, 1991). Suom. Marjo Kylmänen & Tuuli-Maria Mattila. Like, Helsinki 1994.
- Haraway, Donna, *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. Routledge, New York 1991.
- Haraway, Donna, SF. Science Fiction, Speculative Fabulation, String Figures, So Far. 7.7.2011. Verkossa: people.ucsc.edu/~haraway/Files/PilgrimAcceptance-Haraway.pdf
- Helford, Elyce Rae, Introduction. Teoksessa *Fantasy Girls. Gender in the New Universe of Science Fiction and Fantasy Television*. Toim. Elyce Rae Helford. Rowman & Littlefield, Lanham 2000, 1–9.
- Inness, Sherrie A., *Tough Girls. Women Warriors and Wonder Women in Popular Culture*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1999.
- Inness, Sherrie A., Introduction. ”Boxing Gloves and Bustiers”. New Images of Tough Women. Teoksessa *Action Chicks. New Images of Tough Women in Popular Culture*. Toim. Sherrie A. Inness. Palgrave MacMillan, New York 2004.
- Jackson, Rosemary, *Fantasy. The Literature of Subversion*. Routledge, London 1981.
- Koistinen, Aino-Kaisa, Sukupuolijousto ja ihmisen kaltaisia koneita. Sukupuolen ja ihmisyiden kytköksiä *Taisteluplaneetta Galactica* -televisiosarjassa. *Lähikuva* 2/11, 24–37.
- Koistinen, Aino-Kaisa (2015a), Maskuliinisuuksia ja vaarallista seksuaalisuutta. Naiset ja väkivalta *Taisteluplaneetta Galactica* -televisiosarjassa. Teoksessa *Uhri, demoni vai barbainen hullu? Väki- valtainen nainen populaarikulttuurissa*. Toim. Tiina Mäntymäki. Vaasan yliopisto 2015, 153–170. Verkossa: uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-583-1.pdf
- Koistinen, Aino-Kaisa (2015b), ”The Machine Is Nothing Without the Woman”. Gender, Humanity and the Cyborg Body in the Original and Reimagined *Bionic Woman*. *Science Fiction Film and Television*. Vol. 8, No. 1, 2015, 53–74.
- Larbalestier, Justine, *The Battle of the Sexes in Science Fiction*. Wesleyan University Press, Middleton 2002.
- Lucas, Barbara L., Television. Twentieth Century. Teoksessa *Women in Science Fiction and Fantasy*. Volume 1. Toim. Robin Anne Reid. Greenwood, Westport, Connecticut 2009, 135–147.
- Mittell, Jason, *Complex TV. The Poetics of Contemporary Television Storytelling*. New York University Press, New York 2015.
- Paasonen, Susanna, Naisen malleja ja naismalleja. Television uudet toimintasankarit. Teoksessa *Kulttuurinen sisältötuotanto*. Toim. J. Kupiainen & K. Laitinen. Edita, Helsinki 2004, 121–134.
- Paasonen, Susanna, Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Tuula Juvonen, Leena-Maija Rossi ja Tiina Saresma. Vastapaino, Tampere 2010, 39–48.
- Pakkanen, Johanna, Laatajanaiset tulevat! Populaarikulttuuri ja feministiset kostonfantasiat. Teoksessa *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*. Toim. Lasse Kekki & Kaisa Ilmonen. Like, Helsinki 2004, 233–255.
- Roine, Hanna-Riikka, *Imaginative, Immersive and Interactive Engagements. The Rhetoric of Worldbuilding in Contemporary Speculative Fiction*. Tampere University Press, Tampere 2016.
- Sharp, Sharon, Fembot Feminism. The Cyborg Body and Feminist Discourse in *The Bionic Woman*. *Women’s Studies*. Vol. 36, No. 7, 2007, 507–523.
- Sisättö, Vesa, Fantasia ja fantasiakirjallisuus. Teoksessa *Ilmeen tuntua. Näkökulmia lasten- ja nuortenkirjallisuuteen*. Toim. Ismo Leinonen. BTJ, Helsinki 2006.
- Spiegel, Lynn, From Domestic Space to Outer Space. The 1960s Fantastic Family Sitcom. Teoksessa *Close Encounters. Film, Feminism and Science Fiction*. Toim. Constance Penley, Elisabeth Lyon, Lynn Spiegel & Janet Bergstrom. University of Minnesota Press, Minneapolis 1991, 205–235.
- Suvin, Darko, *Metamorphoses of Science Fiction. On the Poetics and Discourse of a Literary Genre*. Yale University Press, London 1979.
- Telotte, J. P., *Science Fiction TV*. Routledge, New York 2014.
- Tieteen termipankki, Kirjallisuudentutkimus: spekulatiivinen fiktio. 14.08.2016. Verkossa: tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:spekulatiivinen_fiktio.